

УДК 811.11'42

ДИСКУРС(И) БРИТАНСЬКОЇ ЖІНКИ (на матеріалі драматургії XIX ст.)

І.І. Морозова, канд. філол. наук (Харків)

Статтю присвячено визначенню специфіки побутового та інституційного типів британського жіночого дискурсу XIX ст., їхньої тематичної складової та типових для них стратегій увічливості. Дискурс розглядається як складова поведінкового рівня мовної особистості британської жінки досліджуваного історичного періоду. Теоретичні положення та висновки підкріплено прикладами з двох протиставлених один одному за тематикою фрагментів британського жіночого дискурсу – світського спілкування та діяльності поза межами родини.

Ключові слова: британський жіночий дискурс, інституційний тип дискурсу, мовна особистість британської жінки, побутовий тип дискурсу, стратегії увічливості.

Морозова И.И. Дискурс(ы) британской женщины (на материале драматургии XIX ст.) Статья посвящена определению специфики бытового и институционального типов британского женского дискурса XIX ст., их тематической составляющей и свойственных им стратегий вежливости. Дискурс рассматривается как компонент поведенческого уровня языковой личности британской женщины описываемого исторического периода. Теоретические положения и выводы подкреплены примерами из двух противопоставленных друг другу по тематике фрагментов британского женского дискурса – светского общения и деятельности вне семьи.

Ключевые слова: британский женский дискурс, бытовой тип дискурса, институциональный тип дискурса, стратегии вежливости, языковая личность британской женщины.

Morozova I.I. Discourse(s) of the British Woman (based on the 19th century drama). The article focuses on defining specific features of the domestic and institutional discourse types for the 19th century British woman, their subject-matter component, and politeness strategies inherent to them. Discourse is considered to be a component of the behavioral stratum of the female language identity of the period. Theoretic arguments and conclusions are illustrated with two topically contrasting segments of the British female discourse – small talk and activities beyond the family.

Key words: British female discourse, domestic discourse, institutional discourse, language identity, politeness strategies, British female language identity.

На кожному етапі розвитку суспільства його членам властивим є особливе використання мови для відображення особливої ментальності. «Мова, занурена в життя» [1, с. 136], або дискурс, відіграє провідну роль у становленні, розвитку і реалізації в приватному \ суспільному житті особистості мовця. У нашій роботі розглянуто специфіку дискурсу, притаманного представниці британської лінгвокультурної спільноти XIX ст., як її відтворено у п'єсах тогочасних драматургів.

Об'єктом цієї роботи обираємо дискурс(и), в яких може реалізовуватись особистість британ-

ської жінки XIX ст., а предметом – типові для них комунікативні стратегії увічливості. Метою роботи є визначення специфіки притаманних жіночому мовленню XIX ст. типів дискурсу. Для досягнення поставленої мети в роботі розв'язано наступні завдання: а) проаналізовано структуру мовної особистості англійської жінки, концентруючись на її дискурсивному рівні; б) надано визначення англійського жіночого дискурсу та встановлено його типи; в) послуговуючись автентичним матеріалом проілюстровано специфіку функціонування виділених типів жіночого дискурсу. Матеріалом

дослідження є фрагменти англійського жіночого дискурсу, які знаходимо у п'єсах Вікторіанської доби, оскільки драма як жанр є надійним джерелом спостереження, що адекватно відбиває принципи усного мовленнєвого спілкування жінок (уособленого в різних типах дискурсу) як такі, що ілюструють сталий\типовий та новітній\такий що наразі постає типи дискурсу.

Драматургія Вікторіанської доби отримує назву від періоду правління королеви Вікторії (1837–1901) і являє собою низку робіт, написаних англійською мовою. Рання вікторіанська драматургія призначається для масового глядача і націлена на сприйняття на емоційному, а не інтелектуальному рівні. У середині сторіччя з'являються яскраві комедії Діона Бурсіколта і Тома Тейлора. У 1860-х рр. Т. Робертсон започатковує жанр реалістичної драми, яка пізніше досягає розквіту у творах А.У. Пінеро. Для пізньої вікторіанської драматургії характерним є новаторство авторів: О. Уайльд створює «комедію вищого світу», А.У. Пінеро – «проблемні п'єси». Початок творчого шляху Б. Шоу також припадає на 1890-і рр. [11]. Усі ці автори не тільки визначають сутність англійської літератури даного періоду, у своїх творах вони конструюють гендерну ідентичність жінки, яку сучасному дослідникові можна відтворити через мовлення.

Жіноче мовлення викликає зацікавленість лінгвістів вже багато десятиліть; результати їхніх розвідок можна підсумувати наступним чином: описано феномен гендеру як культурного феномену, що відбивається в мові і конструюється через мовлення; отримано дані про роль гендерного чинника в системі мови й мовлення, про специфіку конструювання гендеру в дискурсі, окремі особливості стратегій і тактик мовленнєвої поведінки жінок; досліджено створення гендерних стереотипи у дискурсі (огляд досліджень див. [6]). Проте, вивчення змін, яких зазнав дискурс жінки у ході еволюції британського суспільства ще не є вичерпним. Таким чином, пропонуване дослідження є актуальним, таким, що відбувається у руслі гендерної лінгвістики із залученням апарату прагматичних розвідок.

Дискурс є базовою характеристикою мовної особистості [4] і невід'ємним компонентом при її моделюванні [3]. У цій роботі детально аналізуємо поведінковий рівень мовної особистості британської жінки XIX ст. «Поведінковий план характеризується специфічним набором характеристик мовлення, що розглядаються в соціолінгвістичному й прагмалінгвістичному аспектах: у першому виділяються індекси мови чоловіків і жінок, дітей і дорослих, тощо; у другому – інтерактивні, *дискурсивні ходи* (курсив мій – *І.М.*) у природному спілкуванні людей» [3, с. 20]. Поведінкові характеристики цієї мовної особистості – це сукупність вербальних індексів, що визначають аналізовану особистість як тип, тобто її дискурс. Останній трактуємо у річищі прагмалінгвістики, підсумовуючи визначення останніх десятиліть [2; 7; 8, та ін.] як особливе використання мови для відображення особливої ментальності, у нашому дослідженні жіночої, як соціальну діяльність у рамках певного соціуму, або мовлення, занурене в життя, цілеспрямовану соціальну дію, компонент, що бере участь у взаємодії людей і механізмах їхньої свідомості. Отже, британський жіночий дискурс – це мисленнєво-комунікативний феномен, процес та результат мовленнєвої діяльності британської жінки, який відбиває її соціальний стан і ментальність певного історичного періоду.

За соціолінгвістичним критерієм виокремлюють інституційний та побутовий типи дискурсу [3]. Інституційний дискурс визначається типами соціальних інститутів, що склалися в суспільстві, характеризується низкою лінгвістично релевантних ознак, з яких найважливішими є мета спілкування, представницька комунікативна функція його учасників і фіксовані типові обставини спілкування. За визначенням В.І. Карасика статусно-орієнтований дискурс являє собою «мовленнєву взаємодію представників соціальних груп або інститутів один з одним, з людьми, які реалізують свої статусно-рольові можливості в рамках сформованих суспільних інститутів, число яких визначається потребами суспільства на конкретному етапі його розвитку» [3, с. 193]. Побутовий дискурс являє собою діа-

логічне спілкування людей, які добре знають один одного, і зводиться до підтримання контакту та рішенням утилітарних проблем. Цей тип дискурсу характеризується «спонтанністю, залежністю від ситуації, високим ступенем суб'єктивності, порушенням логіки і структурного оформлення репліки» [2, с. 369].

Базуючись на вищенаведених визначеннях, проаналізуємо дискурси, притаманні британській жінці XIX ст. За нашими даними [6] британська жінка XIX ст. розбудовує переважно побутовий дискурс (94,3%), який вона «успадкувала» від своїх попередниць, проте у її мовленні XIX ст. з'являються теми, що свідчать про існування зародків інституційного жіночого дискурсу (у 5,7% зафіксованих нами випадків жінка задіяна у благодійну діяльність поза сімейним колом). Побутовий жіночий дискурс XIX ст. має різноманітніше – порівняно з інституційним дискурсом цього ж періоду – коло тем: виявлення почуттів, світська бесіда, питання моралі, плітки, шлюб, повчання представникам молодшого покоління. З іншого боку, тематика інституційного типу дискурсу зводиться виключно до благодійності та пов'язаних з нею заходів, у яких бере участь британська жінка XIX ст. Підтвердження таким висновкам знаходимо у країнознавчих студіях (наприклад, [9]): дослідники вікторіанської культури пишуть, що «шлюб представляв собою найбільш типову роль для жінки середнього класу» [9, с. 2], в XIX ст. «не було жодної скільки б то чітко визначеної професійної сфери, яка могла бути альтернативою шлюбу» [9, с. 4], а заміжня жінка «була найбільш типовою представницею жіночої частини середнього класу» [9, с. 5].

Найбільш показовими прикладами, на нашу думку, є відрізки побутового жіночого дискурсу XIX ст. за тематикою «світська бесіда» та інституційного за тематикою «благодійна діяльність поза межами родини», оскільки перша є найбільш віддаленою від реального життя, а остання, навпаки, зануреною в нього. У першому випадку вільне і невимушене спілкування людей являє собою порожню мовленнєву діяльність, що не має безпосередньої мети і відповідає різним варіантам фатич-

ної комунікації [5], а у другому – воно є дещо більш змістовним, хоча зовсім не містить тем, притаманних сучасним видам інституційного дискурсу, ділового, медичного, політичного, рекламного, тощо, в якому жінки мають однакові ролі з чоловіками, а іноді є за статусом вищими за них. Дослідники відмічають, що замкнутість вікторіанських жінок у колі сім'ї стає ознакою успіху чоловічої частини їх сімей [12]. З цієї ж причини тематика спілкування британської жінки XIX ст. є найбільш розгалуженою саме у сфері світського спілкування і включає в себе світські розваги, здоров'я, прогулянки / подорожі, природу, мистецтво, поведінку оточуючих, їжу, предмети побуту, релігію, одяг, а також «класичну» для світського спілкування тему – погоду. У XIX ст. життя представниць середнього / вищого класів протікає здебільшого в неробстві, що сприймається як символ успіху чоловічої половини їх сімей.

Уживання комунікативних стратегій увічливості також розрізняє два названі типи британського жіночого дискурсу XIX ст. Для спілкування у межах побутового дискурсу характерним є різноманіття стратегій, з превалюючим позитивним характером увічливості: британська жінка звертається до неї у 64% випадків. Серед стратегій увічливості (за П. Браун та С. Левінсоном [10]) найуживанішими є P7 «Припускай, створюй, стверджуй наявність спільних інтересів» (22,5%), P2 «Перебільшуй інтерес, схвалення, симпатію до слухача» (8,2%) та P13 «Інформуй або запитуй про причини» (6,2%).

Великий відрив першої стратегії увічливості від інших пояснюємо тим, що P7 не тільки використовується окремо у ситуаціях спілкування британської жінки, а є єдиною прийнятною стратегією для реалізації світського спілкування, оскільки сприяє створенню «загальної території» для розмови:

*Hawtree (...) I trust you are –
Marchioness (...). Oh, quite, thanks. [Slight pause] Do you still see the Countess and Lady Florence? (Robertson, 191).*

Стратегія P2 являє собою типове втілення стереотипу «жіночого мовлення» як несерйозного, тривіального і надмірно емоційного. Вона реалізується

ся за допомогою інтенсифікаторів – прислівників міри та ступеня *how, quite, so, very, too*; емоційно забарвлених прикметників і прислівників (на кшталт *wonderful(ly), awful(ly), extremely*); прикметників у вищому і найвищому ступені порівняння. Також, P2 також може бути представлена компліментами та окличними пропозиціями типу *what a ...! such a ...!* Проте, стратегія P2 служить найчастіше тільки зовнішньому схваленню дій партнерів по комунікації. Наприклад, леді Статфілд зовсім не прислухається до розмірковувань співбесідниці, і коли настає її черга подати репліку, не знаходить нічого кращого за загальну фразу:

Mrs. Allonby: *One advantage of playing with fire, Lady Caroline, is that one never gets even singed. It is the people who don't know how to play with it who get burned up.*

Lady Stutfield: *Yes; I see that. It is very, very helpful (Wilde, 100).*

Стратегія P13 і її функціонування також є соціально опосередкованими: підлеглий статус жінки в Англії XIX ст. змушує її давати пояснення, обґрунтування чоловікам своїх прохань, дій, вчинків і, за аналогією, – жінкам. З іншого боку, жінка як носій моральних засад суспільства отримує право запитувати про причини, які спонукали її співрозмовників вчинити тим чи іншим чином. У дискурсі маркерами стратегії P13 виступають сполучники причинно-наслідкового зв'язку *because, for, since*. Так, розмірковуючи про вигідний шлюб своєї світської знайомої, леді Франклін виступає авторитетом у матримоніальних питаннях:

Clara. *But why does he regret her?*

Lady Franklin. *Why? Because he has everything to make him happy. Easy fortune, good health, respectable character. And since it is his delight to be miserable, he takes the only excuse the world will allow him (Bulwer-Lytton, 70).*

При спілкуванні у межах інституційного дискурсу за темою благодійної діяльності поза межами сімейного кола британська жінка XIX ст. не має чітких преференцій щодо стратегій увічливості: позитивні та негативні стратегії залучаються нею з майже однаковою частотністю – 54% становлять

перші та 46% останні. Показовою також є відсутність різноманіття: за нашими даними жінка концентрує увагу лише на двох позитивних стратегіях – P11 «Демонструй оптимізм» (17,4%) і P13 «Інформуй або запитуй про причини» (10,3%); з негативних стратегій увічливості вона віддає перевагу N3 «Демонструй песимізм» (9,3%).

Стратегія P11 припускає взаємну зацікавленість адресата і адресанта: вважається, що мовець переслідує ту ж мету, що і слухач, і сприятиме її досягненню. У дискурсі мовної особистості британської жінки XIX ст. P11 реалізується, за нашими даними, словом (дієсловами), словосполученням і пропозицією, об'єднаними семою «надія», «впевненість»: *to hope, to be certain, to be sure/surely, no doubt, of course*. Наприклад, у разі обговорення чоловічої діяльності (політичної) леді Маркбі, робить оптимістичну заяву, яка зближує її зі співбесідницею, і імпліцитно протиставляє чоловічий світ жіночому, причому політика одразу ж викреслюється нею з можливих сфер діяльності жінки:

Lady Chiltern: *But I am very much interested in politics, Lady Markby. I love to hear Robert talk about them.*

Lady Markby: *Well, I hope he is not as devoted to reading Blue Books as Sir John is. I don't think they can be quite improving reading for any one (Wilde, 224).*

Дискурсивний зміст стратегії P13 був викладений вище; стосовно комунікації з приводу діяльності поза сімейним колом відзначимо, що в нашій вибірці P13 виражена тільки поясненням причин, по яких жінка виходить поза межі родини. Наприклад, Мейбл Чілтерн пояснює гості, що змушує її займатися благодійністю:

Lady Markby: *[Stand] on your head, child? Oh! I hope not. I believe it is most unhealthy. (Takes a seat on the sofa next Lady Chiltern.)*

Mabel Chiltern: *But it is for an excellent charity; in aid of the Undeserving, the only people I am really interested in. I am the secretary, and Tommy Trafford is treasurer (O. Wilde, 221).*

Стратегія негативної увічливості N3 використовується для непрямой передачі прохань із згадкою

доречності таких прохань. За нашими даними, N3 представлена питальними реченнями в умовному способі. У наведеному нижче Клара просить подругу не розкривати таємницю її благодійності:

Lady Franklin [looking over her shoulder]. What are you paying, Clara?

Clara. Hush! Oh, Lady Franklin, you are the kindest of human beings. This is for a poor person – I would not have her know whence it came, or she would refuse it. Would you? (Bulwer-Lytton, 54).

Таким чином, на основі отриманих з літературних джерел прикладів автентичного дискурсу британської жінки можна зробити висновок, що її мовлення, до початку Вікторіанської доби суто побутове, у згадану епоху набуває зародків інституційності, завдяки виходу за межі сімейного кола у таку сферу діяльності, як благодійність. Хоча такий вид діяльності не був виключно професійно спрямованим, проте надав жінці можливості розвинути не лише сімейний вимір своєї особистості, а у ХХ–ХХІ ст., отримавши назву кар'єри, він стане прерогативою для багатьох жінок, що дозволить мовознавцеві включити у діяльнісний рівень їхньої мовної особистості інституційну форму дискурсу. У побутовому типі дискурсу цілком переважає позитивна ввічливість із домінуванням стратегій, направлених на створення спільних із слухачем інтересів та перебільшення уваги й симпатії до останнього. Новітній для британської жінки ХІХ ст. інституційний тип дискурсу не демонструє чіткої преференції позитивних чи негативних стратегій ввічливості.

Перспективою подальших розвідок вважаємо розбудову започаткованого у цій роботі розгляду динаміки мовленнєвої поведінки мовної особистості британської жінки та встановлення в діахронії, яких змін вона зазнала.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – С. 136–137. 2. Ермакова

Ю.В. К вопросу о понятии «дискурс» / Ю.В. Ермакова, С.Е. Тупикова // Личность – Язык – Культура : материалы III Всерос. науч.-практ. конф. (25–26 ноября 2009 г.). – Саратов : ООО Издат. центр «Наука», 2010. – С. 365–373. 3. Карасик В.И. Языковой круг: Личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 476 с. 4. Караулов Ю.Н. Русская языковая личность и задачи ее изучения / Ю.Н. Караулов // Язык и личность – М. : Наука, 1989. – С. 3–8. 5. Матюхина Ю.В. Развитие системы фатической метакоммуникации в английском дискурсе : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Ю.В. Матюхина. – Харьков, 2004. – 21 с. 6. Морозова І.І. Комунікативні стратегії ввічливості у стереотипній мовленнєвій поведінці вікторіанської жінки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / І.І. Морозова. – Харків, 2004. – 19 с. 7. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі : монографія / Л.В. Солощук. – Харків: Константа, 2006. – 300 с. 8. Шевченко І.С. Дискурс как мыслекоммуникативное образование / И.С. Шевченко, Е.И. Морозова // Вісник ХНУ. – 2003. – № 586. – С. 33–38. 9. Branca P. Silent Sisterhood. Middle Class Women in the Victorian Home / P. Branca. – L. : Croom Helm, 1975. – 170 p. 10. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Use / P. Brown, S. Levinson. – L., NY, etc. : CUP, 1987. – 345 p. 11. English Literature. Post-Romantic and Victorian Eras [Електронний ресурс] // The New Encyclopedia Britannica – Режим доступу : <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/627791/Victorian-literature>. 12. Summers A. Ministering angels: Victorian women and Nursery Reform / A. Summers // Victorian Values. – NY : Longman. – 1992. – P. 121–135.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Bulwer-Lytton E. Money / E. Bulwer-Lytton // Nineteenth Century Plays. – L. : CUP, 1968. – P. 47–120. 2. Robertson T.W. Caste / T.W. Robertson // Representative British Dramas. Victorian and Modern. – Boston : Little, Brown, and Company, 1924. – P. 279–312. 3. Wilde O. An Ideal Husband / O. Wilde // Plays. – М. : Foreign Languages Publishing House, 1961. – P. 169–276. 4. Wilde O. A Woman of No Importance / O. Wilde // Plays. – М. : Foreign Languages Publishing House, 1961. – P. 91–168.